

پایش زیست‌پذیری سکونتگاه‌های ناکارآمد پیراشهری کلانشهر رشت مورد: محله عینک

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۳/۱۲

پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۶/۲۴

صفحات: ۱۴۶-۱۲۹

اسماعیل نصیری هنده‌خاله؛ دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
 شهرام امیرانتخابی؛ استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
 سروش تاج؛ دانشجوی کارشناسی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده

امروزه زیست‌پذیری، نقشی اساسی را در کیفیت زندگی سکونتگاه‌های ناکارآمد شهری دارد. محرومیت و عدم برخورداری از امکانات شهری سبب شده تا این نواحی با کاهش میزان زیست‌پذیری مواجه باشند. شهر رشت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کانون‌های مهاجرپذیر از جمله کلانشهرهایی است که با پدیده اسکان غیررسمی در نقاط پیراشهری مواجه است. لذا هدف این پژوهش پایش زیست‌پذیری محله عینک کلانشهر رشت است. در این پژوهش با روش توصیفی تحلیلی است. روش جمع‌آوری داده‌های این پژوهش از طریق مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای انجام شده است. که در روش میدانی معیار جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه بوده است. جامعه آماری شامل سرپرستان خانوار ساکن در محله عینک شهر رشت است. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان ۳۶۰ نفر به‌دست آمده است. متغیرهایی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند در چهار شاخص اصلی: کالبدی - فضایی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی و در قالب ۱۶ گویه مورد ارزیابی قرار گرفت. روش نمونه‌گیری به‌صورت تصادفی انجام گرفت و اطلاعات به‌دست آمده از پرسشنامه‌ها توسط نرم‌افزار SPSS تحلیل و با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج نشان داد بین ابعاد مختلف زیست‌پذیری در سطح محله عینک تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان داد که بیشترین مقدار همبستگی زیست‌پذیری محله عینک با شاخص کالبدی-فضایی ($R^2 = 0.748$) است. چنانکه تحلیل مسیر نیز نشانگر آن است که بیشترین اثر مستقیم بر زیست‌پذیری به ترتیب اولویت، اختصاص به شاخص کالبدی - فضایی ($B = 0.649$) شاخص‌های زیست‌محیطی ($B = 0.573$) و شاخص اقتصادی با ($B = 0.423$) و شاخص اجتماعی با ($B = 0.352$) در محله عینک دارند.

واژه‌های کلیدی:

فضاهای پیراشهری،
 زیست‌پذیری،
 سکونتگاه‌های
 ناکارآمد شهری،
 کلانشهر رشت.

در حال حاضر جمعیت جهان بالغ بر هفت میلیارد و نهصد میلیون می‌باشد. (UN, 2020: 66) که نیمی از این مقدار در شهرها زندگی می‌کنند. از قرن گذشته روند شهرنشینی شدت بیشتری داشته و سالیانه با رشد بسیار بالایی همراه بوده است (Pacion, 2009: 148). با این افزایش رشد پیش‌بینی می‌شود که در سال ۲۰۳۰ این رقم به ۶۰ درصد افزایش پیدا کند (Khan, 2007: 2). از این رو هم‌زمان با افزایش کالبدی و جمعیتی شهرهای بزرگ، سکونتگاه‌های غیررسمی غالباً چون هاله‌ای گرداگرد شهر را در برمی‌گیرند. که این نقاط پیراشهری بیشترین نقش را در از دست رفتن محصولات کشاورزی و بیکاری روستایی دارند که این دو مسئله عمده خود به وجود آورنده مشکلات دیگری است (Allen, 2003: 2). (Benton- Short and short, 2008).

در این میان یکی از مباحث مورد توجه در پایداری مناطق پیراشهری توجه به موضوع زیست‌پذیری سکونتگاه‌های ناکارآمد شهری است. زیست‌پذیری، به یک سیستم شهری که در آن به سلامت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و روانی همه ساکنانش توجه شده است، اطلاق می‌شود. اصول کلیدی که به این مفهوم استحکام می‌بخشد شامل: برابری، عدالت، امنیت، مشارکت، تفریح، و قدرت بخشیدن می‌باشد (cities plus, 2003: 23). در بسیاری از متون و ادبیات مربوط به برنامه‌ریزی شهری مفهوم زیست‌پذیری با مفاهیمی همچون کیفیت زندگی به صورت مترادف بیان شده است. کیفیت زندگی که به وسیله شهروندان یک شهر تجربه می‌شود با توانایی آن‌ها برای دسترسی به زیرساخت‌ها، غذا، هوای پاک، مسکن ارزان‌قیمت، اشتغال مؤثر، فضای سبز و پارک‌ها گره خورده است. زیست‌پذیری نیز به عنوان کیفیت زندگی تجربه‌شده توسط ساکنان مورد توجه واقع شده است (Timmer et al, 2005, 2). زیست‌پذیری از اواخر قرن بیستم مورد توجه متخصصان مطالعات شهری قرار گرفته است. (Jacobs and Appleyard, 1987: 112) زیرا فضاهای شهری و پیراشهری دچار مسائلی چون کیفیت پایین محیط، آلودگی صوتی و هوا و... شده بودند. انتقادات وارده از سوی محققان شهری و اجتماعات انسانی، جین جاکوبز و اپلیارد (۱۹۸۷)، را بر آن داشت تا بر مفهوم زیست‌پذیری به عنوان یکی از رویکردهای دستیابی به محیط شهری قابل زیست و باکیفیت تأکید کنند. هدف اصلی آن‌ها بهبود کیفیت فضاهای شهری با مقیاس انسانی در شهرهای مدرن بود (mahmudi. et al., 2015: 105) سابقه اصطلاح اسکان غیررسمی به نوشته‌های متفکرینی چون رابرت ازارا پارک، جان ترنر و چارلز آبرامز برمی‌گردد. چارلز آبرامز در سال ۱۹۶۴ اسکان غیررسمی را به عنوان یک فرآیند "تصرف نواحی شهری به قصد تهیه مسکن" نشان داد و به قانون قدرت و قدرت قانون تصریح نمود (حسین زاده دلیر، ۱۳۷۰: ۳۵). سکونتگاه‌های غیررسمی غالباً معلول عواملی چون رشد و توسعه ناموزون و تراکم‌های خارج از اندازه هستند. این پدیده رو به رشد؛ محرومیت و عدم برخورداری سکونتگاه‌های غیررسمی از امکانات زندگی شهری در قیاس با دیگر نواحی شهری را سبب می‌گردد و سکونتگاه‌های غیررسمی را به کانون مسائل بغرنج شهری و انسانی تبدیل می‌کند.

سکونتگاه‌های غیررسمی، نوعی سکونتگاه غیرمجاز هستند که توسط تهری‌دستان شهری اغلب در پیرامون خارج از محدوده شهرها پدید می‌آید اسکان غیررسمی چنان به بخشی از حیات پیراشهری تبدیل شده است که جای جای جهان نام خاص خود را دارد. (نصیری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۶). پس می‌توان اظهار کرد که ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی در برابر سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی‌شده در سطح نازل از ابعاد کمی و کیفی زندگی شهری قرار دارند هرچند در محدوده قانونی شهر زندگی کنند. (صرافی ۱۳۸۱: ۳۳)

از طرفی سکونتگاه غیررسمی یا غیرقانونی، در واقع منطقه‌ای مسکونی است که بدون مطالبه‌ی قانونی برای دریافت زمین و یا اجازه از سوی مقامات ذی‌ربط برای ساختن خانه شکل گرفته است. سرویس‌ها و خدمات و تسهیلات زیربنایی در این شکل غیرقانونی ساخت‌وساز نامناسب و ناکافی است (قاسمی خوزانی، ۱۳۸۱: ۶۱).

خاستگاه مفهوم شهر زیست‌پذیر به دوران یونان بازمی‌گردد که افرادی در پی بسط ایدئولوژی، و مفهوم عدالت و انصاف بودند (یان و همکاران، ۲۰۱۲ به نقل از مهره کش و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۱۴). واژه شهرهای زیست‌پذیر برای نخستین بار در سال ۱۹۳۲ در خصوص زیست‌پذیرترین شهرهای امریکا انجام داده است، به کار گرفته شد (پریزادی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳) بحث درباره‌ی ویژگی‌های شهر زیست‌پذیر به سال ۱۹۵۸، درباره‌ی ایجاد شهر زیست‌پذیر منتشر کرد، بازمی‌گردد. (LariceT 2005: 58). جایگاه اولیه شکل‌گیری مطالعات زیست‌محیطی، مؤسسه فناوری ماساچوست و پس از آن دانشگاه کالیفرنیا در برکلی بود که هر دو برای مدت‌های طولانی از مراکز مهم تمرکز بر مطالعات زیست‌پذیری به شمار می‌آمدند (زیاری، ۱۳۹۷: ۳). اما به دنبال افت کیفیت محیطی شهرها، آلودگی صوتی، هوا، بروز بحران و ناهنجاری‌های اجتماعی، وقوع تراکم اخلاقی، کاهش سطح ایمنی (Myers, 1988; Andrews, 2001)). و امنیت فضاهای شهری منجر گردیده، تا جین جاکوبز و ایلبارد مفهوم زیست‌پذیری را در قرن بیستم مطرح کنند (Jacobs & Appleyard, 1987: 112). در حال حاضر دو سازمان مهم در سطح بین‌المللی وجود دارند که هر ساله گزارش جهانی شهرهای زیست‌پذیر را منتشر می‌کنند: واحد سنجش اقتصادی اکونومیست و موسسه مرسر. موسسه معتبر واحد سنجش اقتصادی اکونومیست روش شناسی مشخصی تحت عنوان (رتبه‌بندی زیست‌پذیری) تدوین کرده است که بر مبنای آن شاخص (دشواری زندگی) برای هر شهر محاسبه می‌شود (فروتن و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۸).

آنچه در ادبیات شهرسازی امروز با عنوان زیست‌پذیری مطرح می‌شود، معادل فارسی کلمه (Livability) و شهر زیست‌پذیر معادل کلمه (Livable city) است (رخشانی نسب و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۸). زیست‌پذیری یک مفهوم التقاطی است ((Abdul aziz et al.2007:104)). زیست‌پذیری به مفهوم دستیابی به قابلیت زندگی است و دستیابی به مکان‌های شهری خوب است. (Timmer et al, 2005,p10). زیست‌پذیری یک مفهوم کلی است عده‌ای از برنامه ریزان شهری زیست‌پذیری را معادل «کیفیت زندگی» در نظر می‌گیرند (Twari & Beynon, 2016: 157). بنابراین تعریف زیست‌پذیری با توجه به زمان، مکان و فرهنگ جوامع دارای تعاریف متعددی است (Benjamin & Saitluanga, 2014: 542). زیست‌پذیری یک مفهوم کلی است و هنوز تعریف دقیقی که مورد توافق عموم باشد از آن ارائه نشده است. دانشگاهیان و محققان نیز تلاش کرده‌اند که زیست‌پذیری را بر اساس «کیفیت زندگی» و «رفاه عمومی» تعریف کنند (Twari & Beynon, 2016: 157). زیست‌پذیری یک کیفیت است و تعریف زیست‌پذیری از یک فرهنگ به فرهنگ دیگر و از زمانی به زمان دیگر متفاوت است و معنای دقیق آن به مکان، زمان و هدف ارزیابی و سیستم ارزنده بستگی دارد (Benjamin & Saitluanga, 2014: 542).. زیست‌پذیری یک معنای کلی است که با تعدادی از مفاهیم مانند پایداری، کیفیت زندگی، کیفیت مکان و اجتماعات سالم ارتباط پیوسته دارد (Norris et al, 2000: 1998) Blassingame). بنا به عقیده روت و وینهون که مردم در اجتماعاتی که نیازهایشان بهتر برآورده گردد شادتر و راضی‌تر هستند (Radcliff, 2001: 940)

زیست‌پذیری به‌عنوان یک مفهوم بسیار متنوعی است که معمولاً تراکم، حمل‌ونقل، امنیت و پایداری از اجزای ثابت آن هستند (Perogordo et al, 2007, 40). مردم و مکان دو سوی مفهوم زیست‌پذیری هستند، اما شاخص‌های زیست‌پذیری عمدتاً به بررسی مکان می‌پردازند و نه اشخاص (larice, 2005, 7). زیست‌پذیری دارای دو بعد متفاوت است روی اول آن معیشت و روی دوم آن پایداری بوم‌شناختی است. (Evans, 2002: 13-15, larice, 2005, همچنین معیشت باید پایدار و مستمر باشد، Evans, 2002: 13-15). پیرامون مفهوم زیست‌پذیری بحث‌های گسترده‌ای مطرح می‌شود شامل مجموعه متنوعی از موضوعات مختلف است که به‌وسیله یک سری اصول راهنما بیان می‌شوند: دسترسی، برابری و مشارکت که مفاهیم مربوط به زیست‌پذیری بر مبنای آن‌ها شکل گرفته می‌گیرند. (Vivek, 2005, 77) کیفیت زندگی شهروندان به میزان دسترسی آن‌ها به زیرساخت‌ها (حمل‌ونقل، ارتباطات، آب و بهداشت) غذا، هوای پاک، مسکن مناسب، شغل راضی‌کننده و دسترسی شهروندان به فضای سبز و محیط بصری باکیفیت Timmer et al, (2005, p10).

زیست‌پذیری اشاره به فرصت‌هایی دارد که برای همه اجتماعات محلی با اندازه‌های مختلف وجود دارد و آن‌ها را تبدیل به مکان‌های بهتری برای فعالیت‌های روزمره می‌نماید (National association of regional councils, 2010: 1). از دیدگاه لاندری معیارهای مؤثر برای شناسایی یک شهر زیست‌پذیر شامل تراکم مفید افراد، تنوع، دسترسی، ایمنی و امنیت، هویت و تمایز، خلاقیت، ارتباط و تشریک‌مساعی، ظرفیت سازمانی و رقابت است که به‌طور قطع در فضاهای شهری تأثیرگذار است (Landry, 2000: 4).

گادشاک زیست‌پذیری را یکی از پارادایم‌های برنامه‌ریزی شهری در دوره معاصر می‌داند که دولت‌ها، شهرداری‌ها، دولت‌های محلی در سراسر جهان آن را در دستور کار قرار داده‌اند (Nark, 2002: 5). ریسینزکی زیست‌پذیری را به یک پیاز تشبیه کرده است که در ظاهر ساده ولی متشکل از لایه‌های متعدد است که هر لایه با لایه‌های دیگر ارتباط مستقیم دارد. (Van Kamp, 2003: 6). از نظر دوچازل زیست‌پذیری مفهومی است که از پایداری نشأت گرفته و یکی از ابعاد زیست‌پذیری در راستای دستیابی به توسعه پایداری در فضاهای شهری است (Barron and Gauntlett, 2002: 45). مایک داگلاس مفهوم شهر زیست‌پذیر را شهر انسان‌محور تلقی می‌کند که در آن بر سلامتی، شادی، خوشبختی انسان‌ها تأکید دارد. (Douglass, 2006: 41). از نظر ویلر سه عنصر محیطی، اقتصادی و عدالت اجتماعی اساس زیست‌پذیری را شامل می‌شوند (Song, 2011: 5). اهمیت زیست‌پذیری به‌طور روزافزون ناشی از افزایش آگاهی نسبت به الگوهای ناپایدار زندگی و مصرف شهری است که نه سالم هستند و نه پایدار و درازمدت موجب کاهش کیفیت محیط شهری نیز خواهند شد (علی اکبر و اکبری، ۱۳۹۵: ۳).

جامعه زیست‌پذیر جامعه‌ای است که از زیرساخت‌ها و خدمات کافی مناسب برخوردار باشد تا مدیران شهری بتوانند زمینه‌های مشارکت شهروندان را نیز فراهم آورند (Sani Jibir Dukku, 2018: 72). زیست‌پذیری بر اساس عملکرد نیز در سه حوزه‌های کیفیت محیطی، آسایش محله و سلامت فردی نیز تقسیم‌بندی می‌شود (Lennard, 1995: 77). در واقع زیست‌پذیری به کیفیت محیط شهری اشاره دارد که بتواند نیاز شهروندان را در زمینه دسترسی به رفاه اجتماعی فراهم آورد (Newman, 1999).

در ارتباط با موضوع زیست‌پذیری در سکونتگاه‌های پیراشهری مطالعاتی به شرح زیر انجام شده که به بررسی نتایج آن پرداخته می‌شود مطالعات علینقی پور و همکاران (۱۴۰۰) در مورد زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی پیرامون

کلانشهر رشت نشان می‌دهد شاخص پیوستگی و تعلق مکان بیشترین و شاخص گردشگری کمترین تأثیر را بر زیست‌پذیری روستاهای مورد مطالعه داشته است و بر اساس درصد اهمیت روستاهای مورد مطالعه در پنج سطح زیست‌پذیری خیلی مطلوب، زیست‌پذیری مطلوب، زیست‌پذیری متوسط، زیست‌پذیری نامطلوب و زیست‌پذیری خیلی نامطلوب قرار دارند. نتایج مطالعات داوودی و همکاران (۱۴۰۰) بیانگر آن است که شاخص‌های زیرساخت شهری، مدیریت شهری و اقتصاد شهری از مهم‌ترین مؤلفه‌های زیست‌پذیری در مناطق شهر اهواز محسوب می‌شوند پژوهش نجفی و همکاران (۱۳۹۹) نشان داد که میزان زیست‌پذیری فضاهای شهری در خرم‌آباد با شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست‌محیطی ارتباط معناداری دارد. برزگر و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان تحلیل سکونتگاه‌های غیررسمی با رویکرد زیست‌پذیری در شهر زنجان با استفاده از روش تحقیق توصیفی و تحلیلی و روش تحلیل عاملی اکتشافی به بررسی زیست‌پذیری در ابعاد کالبدی، اقتصادی و زیست‌محیطی محلات اسکان غیررسمی شهر زنجان پرداخته و به این نتیجه رسیده است ضریب تأثیر بعد کالبدی بیشتر از سایر ابعاد بر وضعیت حاکم محلات تأثیرگذار می‌باشد. زیاری و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با موضوع اثرات حکمروایی خوب شهری بر زیست‌پذیری شهرها، با استفاده از روش تحقیق کاربردی و توصیفی - تحلیلی با بکارگیری متغیرهای شفافیت، کارایی، اثربخشی، عدالت، قانونمندی، پاسخگویی، مشارکت و اجتماع‌محوری و شاخص‌های زیست‌پذیری به این نتیجه رسیده است که بین شاخص‌های حکمروایی شهری بر روی شاخص‌های زیست‌پذیری تأثیر متوسط و معنادار دارند. میرزائی خوندایی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان "تحلیل زیست‌پذیری در بافت‌های فرسوده شهر اصفهان با تأکید بر استراتژی توسعه شهری" پرداخته‌اند. ساسان‌پور و همکاران (۱۳۹۶) در بررسی قابلیت زیست‌پذیری در مناطق کلان‌شهری اهواز با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی با مدل تاپسیس به این نتیجه دست یافته است که منطقه دو شهر اهواز زیست‌پذیرتر از سایر مناطق شهر بوده و بعد زیست‌محیطی بیشترین تأثیر را در زیست‌پذیری شهر اهواز دارد. حیدری و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان "قابلیت‌های زیست‌پذیری بافت فرسوده و راهبردهای تقویت آن مطالعه موردی بافت فرسوده شهر زنجان" با استفاده از تکنیک SWOT و مدل AHP به شناسایی عوامل بیرونی و داخلی مؤثر بر زیست‌پذیری بافت و سپس به اولویت‌بندی استراتژی‌ها پرداختند. شمعی و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل زیست‌پذیری بافت‌های فرسوده شهری مطالعه موردی بافت فرسوده شهر زنجان" با استفاده از روش تحلیل‌های عاملی، رگرسیون و تحلیل مسیر با استفاده از نرم‌افزار SPSS به بررسی شناسایی جایگاه وضع موجود بافت فرسوده شهر زنجان به لحاظ شاخص‌های زیست‌پذیری پرداختند. با بررسی پیشینه پژوهش‌های صورت گرفته به نظر می‌رسد بیشتر پژوهش‌ها به بررسی وضعیت مؤلفه‌های زیست‌پذیری بافت‌های فرسوده و برنامه‌ریزی راهبردی است. عیسی‌لو و دیگران (۱۳۹۳) در پژوهش «نگاره زیست‌پذیری رهیافتی نوین جهت ارتقای کیفیت زندگی در جوامع روستایی» (مطالعه موردی: شهرستان قم، بخش کهک) نشان دادند با وجود آنکه بعضی از روستاها دارای جمعیت و خدمات و امکانات بیشتری هستند، از لحاظ زیست‌پذیری (کیفیت شرایط زندگی) در سطحی پایین‌تر از نقاط روستایی کم‌جمعیت‌تر قرار دارند؛ بنابراین، رفع چالش‌های اقتصادی و توانمندسازی روستاییان برای بهبود کیفیت زندگی و کاهش تفاوت در شرایط زندگی، مهم‌ترین عامل زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی به شمار می‌رود مطالعات لندولوزا (۲۰۲۰) نیز حاکی از آن است که عملکرد مدیریت شهری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر شاخص‌های کالبدی و

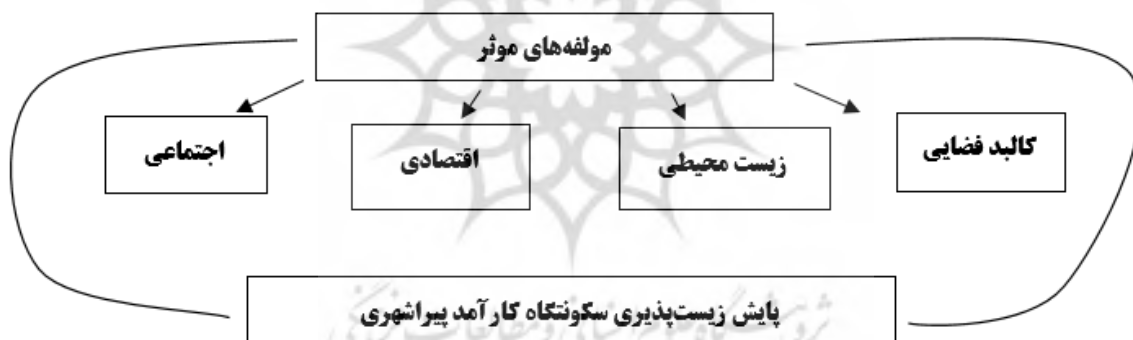
زیست‌محیطی در بررسی‌های زیست‌پذیری محسوب می‌شود نتایج بررسی‌های بیواس و همکاران (۲۰۱۹) نشان داد که روش‌های مدیریتی در ارزیابی شاخص‌های کالبدی زیست‌پذیری شهرها بسیار تأثیرگذار است. کانوال زهرا (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با موضوع زیست‌پذیری را در ارتباط با حاشیه‌نشینی بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که توجه به مقوله زیست‌پذیری مشکلات عدیده‌ای را در حوزه پایداری اجتماعی برای شهرها به بار می‌آورد. یو و همکارانشان (۲۰۱۷) در پژوهشی به بررسی تأثیر زیست‌پذیری را بر پایداری اجتماعی در سکونتگاه‌های ناکارآمد شهری بررسی کرده‌اند و به این نتیجه دست یافته است که زیست‌پذیری مهم‌ترین موضوعی است هستند که منجر به پایداری اجتماعی شهروندان شده است. نتایج پژوهش آلکساندرا (۲۰۱۵) در ارتباط با زیست‌پذیری واحد همسایگی نشان داد که توجه به ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در واحدهای همسایگی ارتباط مستقیم و معناداری با زیست‌پذیری دارد. نتیجه مطالعات سیتلوانگا (۲۰۱۴)، در شهر ایزوال هند نشان داد که الگوهای فضای زیست‌پذیری در این شهر با نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی در ارتباط است. یون وان (۲۰۱۳) در پژوهش موردی خود در روی شهرهای سنگاپور نشان داده است که شاخص زیست‌پذیری در شهرهای سنگاپور با مؤلفه‌های همچون حمل‌ونقل عمومی، ایجاد فضاهای سبز پیوند مستقیم دارد. نتایج مطالعات آلیسون و پیترز (۲۰۱۱) در مراکز تاریخی شهرها نشان داد که زیست‌پذیری مراکز تاریخی و قدیمی شهر، در این برنامه‌ریزی و پایداری شهرها باید مدنظر برنامه‌ریزان شهری قرار گیرد. مطالعات برنامه‌رشد هوشمند شهری اتاوا در کانادا نشان داد که عواملی مانند رشد سریع شهری، فقدان و فضاهای باز، کمبود تهدیدات جدی برای زیست‌پذیری شهر اتاوا محسوب می‌شود (Ottawa county planning commission, 2004: 7). چارلز لاندری (۲۰۰۴). در مقاله‌ای به‌عنوان "سرزندگی شهری: ۹ معیار مؤثر را برای شناسایی یک شهر زیست‌پذیر می‌داند که عبارت‌اند از: تراکم مفید افراد، تنوع، دسترسی، ایمنی و امنیت، هویت و تمایز، خلاقیت، ارتباط و تشریک‌مساعی، ظرفیت سازمانی و رقابت شهری است (Landry, 2000: 4).

شهر رشت یکی از کلانشهرهای ایران، مرکز استان گیلان در شمال ایران، و مرکز شهرستان رشت است و مادرشهر استان گیلان و بخش‌هایی از استان‌های هم‌جوار است. این کلانشهر همچنین بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهر شمال ایران در بین سه استان حاشیه دریای خزر محسوب می‌شود. مساحت شهر رشت در سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۱۸۰ کیلومترمربع بوده است که بنا به برخی از برآوردها مساحت اراضی حاشیه‌نشین شهر قریب به ۸ کیلومترمربع تخمین زده می‌شود. شهر رشت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کانون‌های جمعیتی شمال کشور از جمله شهرهایی است که با پدیده اسکان غیررسمی مواجه بوده است. (پور احمد و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۱) کلان‌شهر رشت طی مهر و موم‌های اخیر، به دلیل جذب مهاجر از نقاط پیرامونی از رشد جمعیتی و کالبدی زیادی برخوردار بوده است که این رشد سبب شکل‌گیری سکونتگاه‌های ناکارآمد در پیرامون کلانشهر رشت شده است جمعیت ساکن در ۱۶ محله حاشیه‌نشین و سکونتگاه غیررسمی رشت ۸۲ هزار و ۶۰۴ نفر برآورد شده است. یکی از سکونتگاه‌های ناکارآمد شهری محله عینک شهر رشت است این محله در بخش غربی شهر رشت در مسیر محور رشت به فومن استقرار یافته. بررسی‌ها نشان می‌دهند، این محله از مشکلات زیست‌پذیری متعددی برخوردار است. اکثر افراد ساکن در این محله از امکانات و خدمات اولیه محروم‌اند. بخش عمده‌ای از محدوده محله عینک جزء طرح توریستی عینک است که در حاضر در تصرف حاشیه‌نشینان قرار دارد. اراضی این ناحیه عمدتاً فضاهای کشاورزی بوده که توسط زمین‌داران غیرقانونی تفکیک و تبدیل گردیده و به ساخت‌وساز رفته است.

این پژوهش به بررسی و سنجش زیست‌پذیری بافت‌های ناکارآمد شهری در محله عینک رشت پرداخته است. هدف و ضرورت اصلی پژوهش تبیین و اثرگذاری مؤلفه‌های زیست‌پذیری بر محلات عینک شهر رشت تا متولیان برنامه‌ریزی شهری بتواند با تبیین اثرگذاری مؤلفه‌های زیست‌پذیری در برنامه‌ریزی‌های آتی این بافت شهری اقدام مؤثرتری انجام دهند. سؤال پژوهش حاضر این است که محله عینک شهر رشت از نظر زیست‌پذیری در چه وضعیتی قرار دارد؟ و در این راستای کدام‌یک از شاخص‌ها بیشترین تأثیر و رابطه علی را با زیست‌پذیری محله عینک شهر رشت دارد. در جهت پاسخگویی به سؤال‌های مزبور، فرض بر این است که: تأثیر شاخص‌های زیست‌پذیری در محله عینک رشت متفاوت است و هر کدام از مؤلفه‌ها سهم معینی بازی است پذیرای محله عینک شهر رشت دارند.

روش‌شناسی

روش پژوهش با توجه به موضوع روش توصیفی و تحلیلی است. روش جمع‌آوری داده‌های این پژوهش از طریق مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای انجام شده است. که در روش میدانی معیار جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه بوده است. جامعه آماری شامل سرپرستان خانوار ساکن در محله عینک شهر رشت است که حج نمونه با استفاده از جدول مورگان ۳۶۰ نفر به دست آمده است. روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی انجام گرفت تحلیل داده‌ها توسط نرم‌افزار spss تحلیل و با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی مورد بررسی قرار گرفتند.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

متغیرهایی که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند از مطالعات و دیدگاه‌های نظری اقتباس شده است که در چهار شاخص اصلی: کالبدی - فضایی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی و در قالب ۱۶ متغیر مورد ارزیابی قرار گرفت.

جدول ۱. شاخص‌ها و متغیرهای و مورد استفاده در پژوهش

متغیرهای مورد بررسی	ابعاد
دسترسی به امکانات و خدمات زیربنایی، کیفیت معابر، دسترسی به مناطق شهری، دسترسی به مسکن با کیفیت	کالبدی - فضایی
آموزش عمومی، امنیت فردی و اجتماعی شبانه در محله پیوستگی و تعلق مکانی به محله، مشارکت شهروندان با شورای شهر	اجتماعی
کیفیت دفع آب‌های سطحی، کیفیت جمع‌آوری فاضلاب، کیفیت فضای سبز محله، کیفیت بصری محله	زیست محیطی
دسترسی به فرصت‌های شغلی مناسب، وجود مراکز بانکی در محله، وجود فرصت‌های درآمدزایی در محله، امنیت شغلی ساکنین محله	اقتصادی

منبع: ساسان پور و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۵-۱۴۳، حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۷، برزگر و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴۵، شماعی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۹۱.

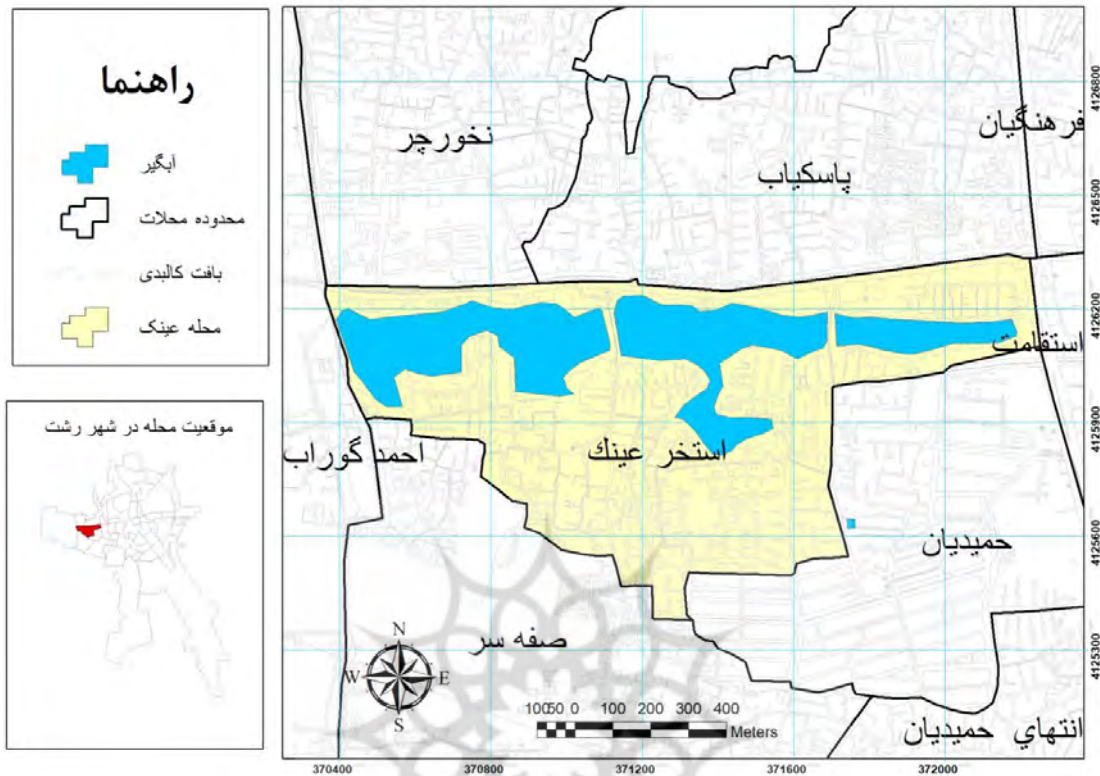
لازم به ذکر است که روایی شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش با استفاده از نظرات تخصصی اساتید دانشگاه مورد ارزیابی قرار گرفت و نیز به منظور ارزیابی پایایی داده‌ها از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده که نتایج آن در جدول ۲ آورده شده است.

جدول ۲. متغیرهای و گویه‌های و میزان آلفای کرونباخ

آلفای کرونباخ	تعداد گویه‌ها	ابعاد
۰/۷۸۳	۴	کالبدی - فضایی
۰/۷۱۴	۴	اجتماعی
۰/۶۹۹	۴	زیست محیطی
۰/۶۸۶	۴	اقتصادی

شهر رشت یکی از کلانشهرهای ایران، مرکز استان گیلان در شمال ایران، و مرکز شهرستان رشت است و مادر شهر استان گیلان و بخش‌هایی از استان‌های هم‌جوار است. این کلانشهر همچنین بزرگ‌ترین و پرجمعیت‌ترین شهر شمال ایران در بین سه استان حاشیه دریای خزر محسوب می‌شود. مساحت شهر رشت در سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۱۸۰ کیلومتر مربع بوده است که بنا به برخی از برآوردها مساحت اراضی حاشیه‌نشین شهر قریب به ۸ کیلومتر مربع تخمین زده می‌شود. شهر رشت نمونه‌ای از شهرهای دارای اسکان غیررسمی باشد که اسکان غیررسمی در این شهر بعد از سال ۱۳۵۵ نفوذ بیشتر پیدا کرده است. محله استخر عینک رشت در سمت جنوب غربی شهر قرار گرفته و از ویژگی‌های بارز این محل جذب، افراد مهاجر از قومیت‌های مختلف، وجود زمین‌های با مالکیت بدون سند و سکونت افراد کم‌درآمد می‌باشد و مجموع این عوامل سبب ایجاد مساکن غیررسمی و محرومیت از زیرساخت‌های خدماتی نظیر شبکه فاضلاب، آب آشامیدنی و... گردیده است. مساحت محدوده تحقیق ۱۷، ۱۶۳ هکتار می‌باشد. استخر عینک، آبگیری است به طول حدود ۲۶۰۰ متر و عرض متوسط ۱۹۰ متر که در بخش غربی شهر رشت در مسیر محور رشت به فومن و استقرار یافته

که از طریق جاده فومن و خیابان کمربندی غربی با شهر رشت ارتباط پیدا می کند. (پوراحمد وهمکاران، ۱۳۹۷: ۳۵-۳۱).

شکل ۲. نقشه موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

یافته‌های تحقیق

براساس اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه ۸۲ درصد پاسخ دهندگان (سرپرستان خانوار) مرد و ۸ درصد آنان زن می باشند و تحصیلات ۵۲ درصد در سطح دبستان و راهنمایی و ۳۶ درصد تحصیلات دیپلم و ۱۲ درصد از تحصیلات دانشگاهی برخوردارند و میانگین سنی جامعه آماری حدود ۴۷ سال است. در این قسمت از پژوهش به منظور پاسخ به این سؤال که وضعیت زیست پذیری در محله عینک کلانشهر رشت در چه وضعیتی قرار دارد از آزمون میانگین استفاده شده است این نتایج در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳. آزمون میانگین و انحراف معیار و واریانس زیست‌پذیری محله عینک

ابعاد مورد بررسی	میانگین	انحراف معیار	واریانس
کالبدی - فضایی	۳/۸۸	۰/۴۲۸	۰/۲۸۳
اجتماعی	۲/۱۲	۰/۱۸۳	۰/۱۲۸
زیست محیطی	۳/۲۵	۰/۳۱۵	۰/۱۸۶
اقتصادی	۲/۸۳	۰/۲۱۸	۰/۱۵۴

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج اطلاعات جداول نشان می‌دهد که میانگین آماره‌های موردبررسی در شاخص‌های کالبدی - فضایی، اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی اختلاف آشکاری باهم دارند و انحراف معیار واریانس بالا در بین شاخص کالبدی - فضایی با دیگر شاخص‌ها نشان از اختلاف فاصله‌دار شاخص‌ها از همدیگر می‌باشد. بنابراین زیست‌پذیری در محله عینک شهر رشت در شاخص‌های موردبررسی نشان می‌دهد که شاخص کالبدی - فضایی تأثیرگذارترین عامل در زیست‌پذیری این محله است و شاخص اجتماعی نیز با میانگین ۲/۱۲ و واریانس ۰/۱۲۸ در رتبه آخر تأثیرگذاری زیست‌پذیری محله مورد مطالعه دارد. این نکته بیانگر تأثیر عوامل کالبدی فضایی در میزان زیست‌پذیری محله عینک شهر رشت است. به‌منظور بررسی تفاوت در شاخص‌های موردبررسی، میزان رضایت ساکنین محله عینک رشت از خدمات موجود در محله موردبررسی قرار گرفت. از این رو در این قسمت از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شد. این نتایج در جدول ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای به‌منظور بررسی تفاوت‌های شاخص‌ها موردبررسی و تأثیرگذاری زیست‌پذیری

محله عینک

ابعاد	Test Value = ۳			Mean Difference
	t	df	Sig	
کالبدی - فضایی	۲۸/۴۵۲	۲۲۸	۰/۰۰۰	۰/۳۴۸۱
اجتماعی	-۱۲/۲۱۱	۲۲۸	۰/۰۰۰	-۰/۳۵۲۱
زیست‌محیطی	۲۰/۸۷۲	۲۲۸	۰/۰۰۰	۰/۳۲۲۷
اقتصادی	۱۴/۲۳۱	۲۲۸	۰/۰۰۰	۰/۳۱۷۸

منبع: یافته‌های پژوهش

آماره F در این پژوهش برابر با ۳۲/۴۲۱ است بنابراین در اینجا سطح معناداری می‌تواند بسیار تعیین‌کننده باشد که در سطح ۵ درصد برابر با ۰/۰۰۰ می‌باشد. این نکته بیانگر آن است که بین ابعاد مختلف زیست‌پذیری در سطح محله عینک تفاوت معناداری وجود دارد. شاخص‌های کالبدی - فضایی، زیست‌محیطی و اقتصادی به ترتیب با ۰/۳۴۸۱، ۰/۳۱۷۸، ۰/۳۲۲۷ بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند و شاخص اجتماعی با رقم ۰/۳۵۲۱ - از حد متوسط تعیین شده کمتر است. شاخص‌های کالبدی - فضایی، زیست‌محیطی و اقتصادی به ترتیب با ۰/۳۴۸۱، ۰/۳۱۷۸، ۰/۳۲۲۷ بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند و شاخص اجتماعی با رقم ۰/۳۵۲۱ - از حد متوسط تعیین شده کمتر است. بنابراین با توجه به سطح معناداری $\text{sig} = ۰/۰۰۰$ می‌توان گفت که نتایج این آزمون در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است و بیانگر اختلاف میانگین پیش‌بینی شده در شاخص‌های این پژوهش است.

در این مرحله از پژوهش به‌منظور بررسی میزان همبستگی میان متغیر وابسته (زیست‌پذیری) و متغیرهای مستقل این پژوهش (کالبدی - فضایی، اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی) از تحلیل رگرسیون استفاده شده است. بر اساس اطلاعات جدول زیر بیشترین مقدار همبستگی زیست‌پذیری محله عینک با شاخص کالبدی - فضایی ($R^2 = ۰/۷۴۸$) است و با توجه به ضریب آماره موجود در جدول که برابر با ۰/۷۴۸ است لذا به ارتباط بین شاخص مذکور با زیست‌پذیری در محله عینک پی برد این آماره نشان می‌دهد که زیست‌پذیری محله عینک ارتباط زیادی با شاخص

کالبدی - فضایی دارد و اگر متولیان حوزه شهری بتوانند در زمینه دسترسی به امکانات و خدمات شهری، کیفیت معابر و دسترسی به مسکن با کیفیت اقدامات مؤثری انجام دهند، مشکلات زیست پذیری این محله نیز مرتفع می شود.

جدول ۵ تحلیل همبستگی شاخص های مؤثر بر زیست پذیری در محله عینک

ابعاد	R	R ²	Sig	Beta	T	Sig
کالبدی - فضایی	۰/۶۵۱	۰/۷۴۸	۰/۰۰۰	۰/۷۴۸	۱۶/۲۳	۰/۰۰۰
اجتماعی	۰/۳۸۳	۰/۴۳۳	۰/۰۰۰	۰/۴۴۳	۱۱/۷۳	۰/۰۰۰
زیست محیطی	۰/۵۳۸	۰/۶۵۳	۰/۰۰۰	۰/۶۵۳	۱۵/۴۳	۰/۰۰۰
اقتصادی	۰/۴۵۳	۰/۵۴۳	۰/۰۰۰	۰/۵۴۳	۱۴/۲۳	۰/۰۰۰

منبع: یافته های پژوهش

با توجه به بالا بودن مقدار همبستگی می توان از مدل رگرسیون خطی برای پیش بینی متغیر وابسته (زیست پذیری) استفاده کرد. از این رو در این پژوهش با توجه به سطح معناداری $\text{sig} = ۰/۰۰۰$ می توان این موارد را تعمیم داد. بعد از شاخص کالبدی - فضایی، به ترتیب شاخص های زیست محیطی ($R^2 = ۰/۶۵۳$)، اقتصادی ($R^2 = ۰/۵۴۳$) و اجتماعی با ($R^2 = ۰/۴۴۳$) به ترتیب بیشترین همبستگی را با متغیر زیست پذیری در محله عینک را دارند.

جدول ۶. نتایج آزمون kmo جهت تأیید همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیر وابسته	komo	نتایج بار تلت	
		مجدور کاوی	DF
متغیر ثابت	۰/۷۹۶	۱۶۴۶/۲	۱۱۷
متغیر وابسته	۰/۷۸۳	۱۸۵۲/۳	۱۱۴

منبع: یافته های پژوهش

اطلاعات جدول بالا نشان می دهد که متغیر ثابت با شاخص $\text{komo} = ۰/۷۹۶$ و متغیر وابسته نیز با شاخص $\text{komo} = ۰/۷۸۳$ دارای ضریب همبستگی بالا هستند و چون در این جدول معناداری برای متغیر ثابت و وابسته بیشتر از $۰/۷$ می باشد بیانگر کفایت نمونه گیری است. سطح معناداری در سطح اطمینان ۹۵ درصد، کمتر از $P < ۰/۰۵$ است از این رو، همبستگی به دست آمده در شاخص های کالبدی - فضایی و زیست محیطی را می توان تأیید کرد و با توجه به مقدار R ، می توان گفت که شاخص کالبدی - فضایی به تنهایی قادر است ۵۶ درصد از متغیر زیست پذیری محله عینک را تبیین کند.

جدول ۷ مدل رگرسیونی تأثیر متغیرهای ثابت به متغیر وابسته پژوهش

ضریب همبستگی چند گانه	واریانس تعیین شده	R ² تصحیح شده	ضریب دوربین واتسون
۰/۴۸۹	۰/۱۸۹	۰/۱۷۶	۲/۱

منبع: یافته های پژوهش

مقدار قابل قبول برای ضریب دوربین واتسون بین صفر تا ۴ در نوسان است که این رقم در آزمون پژوهش حاضر برابر با ۲/۱ است. این نکته بیانگر آن است باقی مانده ها از همدیگر مستقل می باشند. که اگر متغیرهای کالبدی - فضایی، اجتماعی، زیست محیطی و اقتصادی تقویت شود بر میزان زیست پذیری محله عینک ($۲/۴۸$) نیز افزوده خواهد شد.

جدول ۸ تحلیل واریانس ضرایب رگرسیونی متغیرهای پژوهش

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	sig
رگرسیون	۴۸/۲۵۲	۴	۱۶/۰۴۶	۳۲/۲۱	۰/۰۰۰
باقی‌مانده	۱۲۹/۴۳۸	۲۲۸	۰/۳۵۲		
جمع	۱۷۷/۶۹	۳۳۲			

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌گونه که در جدول ۸ مشاهده می‌شود درجه آزادی $F = ۳۲/۲۱$ و $P = ۰/۰۰۰$ است که این نکته بیانگر ارتباط مثبت و معنی بین متغیرهای ثابت و متغیر وابسته (زیست‌پذیری) است. لازم به ذکر است که در بین شاخص‌های مورد بررسی تنها مؤلفه کالبدی - فضایی و زیست‌محیطی است به‌عنوان شاخص ملاک تعیین شده است. ضریب همبستگی $۰/۴۸۹$ در جدول F بیانگر آن است که در مجموع $۵۶/۴$ درصد از تغییرات متغیر وابسته این پژوهش از این طریق تبیین می‌شود. ضرایب متغیرهای وارد شده در جدول معادله رگرسیون که برابر با $۲/۴۸$ است نیز نشان می‌دهد. از این رو می‌توان گفت که مؤلفه‌های کالبدی - فضایی و مؤلفه زیست‌محیطی و میزان زیست‌پذیری در محله عینک در یک ارتباط مستقیم و همسو باهم قرار دارند به طوری که هر اندازه بر کیفیت شاخص‌های کالبدی - فضایی که شامل گویه‌های دسترسی به امکانات زیربنایی، کیفیت معابر و دسترسی به مسکن با کیفیت و شاخص‌های زیست‌محیطی که شامل گویه‌های کیفیت دفع آب‌های سطحی و جمع‌آوری فاضلاب و کیفیت بصری محله عینک افزوده شود به همان میزان نیز به کیفیت زیست‌پذیری این محله افزوده خواهد شد.

تحلیل خروجی مدل رگرسیون (متغیر ثابت (کالبدی - فضایی و زیست‌محیطی)

به‌منظور بررسی میزان تأثیر زیست‌پذیری و اولویت‌بندی تأثیرات هر کدام از گویه‌های شاخص‌های کالبدی - فضایی و زیست‌محیطی که در این پژوهش به‌عنوان متغیرهای تعیین‌کننده برافزایش کیفیت زیست‌پذیری محله عینک مورد ارزیابی قرار گرفتند، جدول ۹ تدوین شده است.

جدول ۹ خروجی مدل رگرسیون شاخص کالبدی - فضایی

ابعاد	متغیرهای مورد سنجش	مقادیر استاندارد شده	خطای استاندارد	مقدار پیش‌بینی شده	R ²
کالبدی - فضایی	دسترسی به امکانات زیربنایی	۳/۱	۰/۱۴	۰/۵۲	۰/۸
	کیفیت معابر	۲/۸	۰/۱۴	۰/۵۲	۰/۷
	دسترسی به مناطق شهری	-۲/۵	۰/۱۴	۰/۵۲	۰/۳
	دسترسی به مسکن با کیفیت	۲/۴	۰/۱۴	۰/۵۲	۰/۵

منبع: یافته‌های پژوهش

اطلاعات جدول ۹ نشان می‌دهد که گویه‌های دسترسی به امکانات زیربنایی، با مقادیر استاندارد شده $۳/۱$ ، کیفیت معابر با $۲/۸$ ، دسترسی به مسکن با کیفیت $۲/۴$ مثبت است و در این میان دسترسی به امکانات زیربنایی با مقادیر استاندارد $۳/۱$ بیشترین تأثیر را در میان گویه‌های شاخص کالبدی - فضایی بر میزان زیست‌پذیری محله عینک را دارا می‌باشد به عبارتی گویه‌های مذکور شرایط را برای زیست‌پذیری این محله مهیا می‌کنند. این در حالی است که گویه دسترسی به مناطق شهری با مقادیر استاندارد شده $-۲/۵$ تأثیر معناداری بر میزان کیفیت زیست‌پذیری محله عینک ندارد.

جدول ۱۰. خروجی مدل رگرسیون شاخص زیست محیطی

متغیرها	گویه‌های موردسنجش	مقادیر استاندارد شده	خطای استاندارد	مقدار پیش‌بینی شده	R ²
زیست محیطی	کیفیت دفع آب‌های سطحی	۲/۳	۰/۱۴	۰/۵۲	۰/۳
	جمع‌آوری فاضلاب	-۲/۶	۰/۱۴	۰/۵۲	۰/۱
	کیفیت فضای سبز محله	-۲/۶	۰/۱۴	۰/۵۲	۰/۲
	کیفیت فضای بصری محله	۲/۹	۰/۱۴	۰/۵۲	۰/۵

منبع: یافته‌های پژوهش

شاخص‌های زیست محیطی یکی از جنبه‌های مهم و تعیین کننده در زیست پذیری نواحی به شمار می آید نتایج جدول ۱۰ نشان دهنده آن است که ضرایب به دست آمده در میان گویه‌های مورد بررسی متفاوت است به طوری که کیفیت بصری محله با مقادیر استاندارد شده ۲/۹ بالاترین و جمع‌آوری فاضلاب با مقادیر استاندارد شده -۲/۶ به ترتیب اولویت‌های اصلی در تعیین میزان زیست پذیری محله عینک به شمار می‌روند.

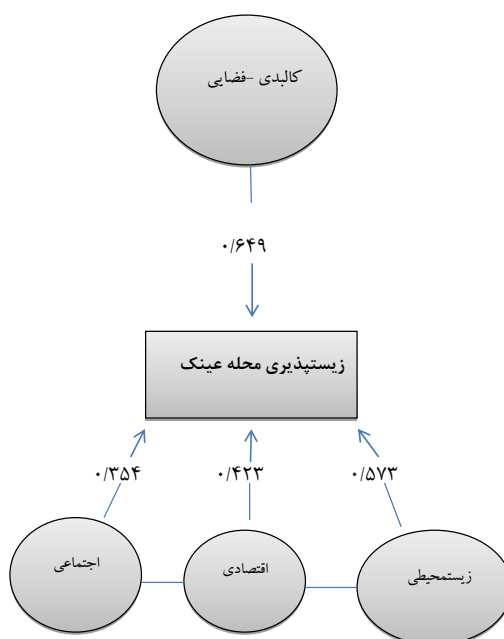
بر اساس اطلاعات جدول ۱۱ مقدار اثر کل شاخص کالبدی - فضایی ۰/۶۵۱، زیست محیطی ۰/۵۳۸، اقتصادی ۰/۴۵۳ و اجتماعی ۰/۳۸۳ در تمام شاخص‌های مورد بررسی مقدار ضریب کل از ۰/۳ بیشتر است.

جدول ۱۱. تأثیر شاخص‌های مورد بررسی بر زیست پذیری محله عینک

ابعاد	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	اثر کل
کالبدی - فضایی	۰/۶۴۹	۰/۰۲۸۲	۰/۶۷۲
اجتماعی	۰/۳۵۲	۰/۰۲۱۲	۰/۳۷۳
زیست محیطی	۰/۵۷۳	۰/۰۳۵۳	۰/۶۰۸
اقتصادی	۰/۴۲۳	۰/۰۲۵۳	۰/۴۴۸

منبع: یافته‌های پژوهش

این نکته بیانگر آن است که شاخص‌های مورد بررسی در این پژوهش تأثیر زیادی بر زیست پذیری در محله عینک دارند.

شکل ۳. مدل تحلیل زیست‌پذیری محدوده مورد مطالعه

که در این میان شاخص کالبدی - فضایی ($B = 0/649$) بیشترین اثر را به‌طور مستقیم بر زیست‌پذیری محدوده مورد مطالعه دارد و شاخص‌های زیست‌محیطی ($B = 0/573$) و شاخص اقتصادی با ($B = 0/423$) و شاخص اجتماعی با ($B = 0/354$) به ترتیب در رتبه‌های بعدی این جدول قرار دارند.

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که تفاوت‌های بارزی در میانگین شاخص‌های کالبدی - فضایی، اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی وجود دارد و در این میان انحراف معیار واریانس بالا در بین شاخص کالبدی - فضایی با دیگر شاخص‌ها کاملاً آشکار است و شاخص کالبدی - فضایی تأثیرگذارترین عامل در زیست‌پذیری محله عینک است تفاوت‌های شاخص‌ها کالبدی - فضایی، زیست‌محیطی و اقتصادی بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند و شاخص اجتماعی با رقم $0/3521$ - از حد متوسط تعیین شده کمتر است. این نکته بیانگر آن است که بین ابعاد مختلف زیست‌پذیری در سطح محله عینک تفاوت معناداری وجود دارد. شاخص‌های کالبدی - فضایی، زیست‌محیطی و اقتصادی به ترتیب با $0/3481$ ، $0/3178$ ، $0/3227$ بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند و شاخص اجتماعی با رقم $0/3521$ - از حد متوسط تعیین شده کمتر است. بنابراین با توجه به سطح معناداری $\text{sig} = 0/000$ می‌توان گفت که نتایج این آزمون در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است و بیانگر اختلاف میانگین پیش‌بینی شده در شاخص‌های این پژوهش است نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان داد که بیشترین مقدار همبستگی زیست‌پذیری محله عینک با شاخص کالبدی - فضایی ($0/748 = R^2$) است. این نتایج با یافته‌های برزگر و همکاران (۱۳۹۸) میرزایی خوندایی (۱۳۹۶) همسویی دارد. بنابراین زیست‌پذیری

محله عینک ارتباط زیادی با بهبود شاخص کالبدی - فضایی در این محله دارد. می توان گفت که شاخص کالبدی - فضایی به تنهایی قادر است ۵۶ درصد از متغیر زیست پذیری محله عینک را تبیین کند. ضروری است تا در زمینه درزمینه دسترسی ساکنین محله مورد مطالعه به امکانات و خدمات شهری، کیفیت معابر و دسترسی به مسکن با کیفیت اقدامات مؤثری انجام شود. زیرا این گویه ها بیشترین تأثیر را در میان گویه های شاخص کالبدی - فضایی بر میزان زیست پذیری محله عینک را دارا می باشد. این قسمت از پژوهش با یافته های لدولوزا (۲۰۲۰) بیواس و همکاران (۲۰۲۰) داوودی و همکاران (۱۴۰۰) ونجفی و همکاران (۱۳۹۹) همسویی دارد.

با توجه به سطح معناداری $\text{sig} = 0/000$. بعد از شاخص کالبدی - فضایی، به ترتیب شاخص های زیست محیطی ($R^2 = 0/653$) به ترتیب بیشترین همبستگی را با متغیر زیست پذیری در محله عینک را دارند. و این دو در یک ارتباط مستقیم و همسو باهم قرار دارند. به طوری که هراندازه بر کیفیت شاخص های کالبدی - فضایی و زیست محیطی که شامل گویه های کیفیت دفع آب های سطحی و جمع آوری فاضلاب و کیفیت بصری محله عینک افزوده شود به همان میزان نیز به کیفیت زیست پذیری این محله افزوده خواهد شد. این شاخص یکی از جنبه های تأثیر گذار در زیست پذیری این محله است و از اولویت های اصلی در تعیین میزان زیست پذیری محله عینک توجه و اقدامات لازم درزمینه کیفیت بصری محله و جمع آوری فاضلاب است. این نتایج با پژوهش های ساسان پور و همکاران (۱۳۹۶) حیدری و همکاران (۱۳۹۵) و نیز با نتایج یوآن (۲۰۱۳) و سیتلوانگا (۲۰۱۴) همخوانی دارد. بعد از شاخص کالبدی - فضایی، به ترتیب شاخص های زیست محیطی ($R^2 = 0/653$)، اقتصادی ($R^2 = 0/543$) و اجتماعی با ($R^2 = 0/443$) به ترتیب بیشترین همبستگی را با متغیر زیست پذیری در محله عینک را دارند. نتایج تحلیل مسیر نیز نشان داد که بیشترین اثر مستقیم بر زیست پذیری به ترتیب اولویت اختصاص به شاخص کالبدی - فضایی ($B = 0/649$) شاخص های زیست - محیطی ($B = 0/573$) و شاخص اقتصادی با ($B = 0/423$) و شاخص اجتماعی با ($B = 0/352$) در محله عینک دارند. با توجه به اینکه عامل کالبدی - فضایی در این پژوهش به عنوان مؤثرترین مؤلفه در زیست پذیری محله عینک مورد ارزیابی قرار گرفته است از این رو پیشنهاد زیر ارایه می شود:

- شناخت عمیق متولیان مدیریت شهری نسبت به مفاهیم و اصول شاخص های کالبدی - فضایی به منظور اجرایی کردن و افزایش سطح زیست پذیری محله عینک. - افزایش کیفیت نظارت مدیریت شهری در زمینه ارائه تسهیلات و خدمات زیبایی و رونمایی در محله مورد مطالعه زیرا هر کدام از موارد مذکور می تواند سهم قابل توجهی در زیست پذیری محله عینک داشته باشد.

منابع

- برزگر، صادق؛ حیدری، تقی؛ انبارلو، علیرضا. ۱۳۹۸. تحلیل سکونتگاه های غیررسمی با رویکرد زیست پذیری (مورد مطالعه: محلات اسکان غیررسمی شهر زنجان). فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال ۹، شماره ۳۳، صص ۱۵۲-۱۳۷.
- پریزادی، طاهر؛ مرادی، مهدی؛ ساکی؛ فاطمه. ۱۳۹۸. تحلیل زیست پذیری در محله های بخش مرکزی شهرها (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر بروجرد). نشریه مطالعات شهری، دوره ۸ (۳۱)، صص ۳-۱۶.

- پورا احمد، احمد، جعفری مهرآبادی، مریم و رنجبری امیر رخساری، حمید. ۱۳۹۷. نقش سرمایه روانشناختی در توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی، مجله مطالعات محیطی، شماره ۲۶، صص ۱۸-۳۶
- حسین زاده دلیر، کریم. ۱۳۷۰. حاشیه‌نشینی در جستجوی معنی و مفهوم. ماهنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۴۵ و ۴۶.
- حیدری، تقی. ۱۳۹۵. ارزیابی زیست‌پذیری بافت‌های فرسوده شهری مطالعه موردی: شهر زنجان، رساله دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، به راهنمایی: دکتر علی شمعی، رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا دانشگاه خوارزمی.
- داوودی، محمد، خادم‌الحسینی، احمد، صابری، حمید گندمکار، امیر، مهکوبی، حجت. ۱۴۰۰. ارزیابی و تحلیل مؤلفه‌های زیست‌پذیری مناطق هشت‌گانه شهر اهواز. فصلنامه جغرافیا و مطالعات محیطی، شماره ۳۷، صص ۱۷۳-۱۵۲.
- رخشانی نسب، حمیدرضا؛ نیری، ناصر. ۱۳۹۷. ارزیابی وضعیت شاخصه‌های زیست‌پذیری شهر از دید (شهروندان مناطق ۵ گانه شهر زاهدان)، نشریه جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای. شماره ۲۷، صص ۷۴-۵۵.
- زیاری، کرامت اله؛ پورا احمد، احمد؛ حاتمی نژاد، حسین؛ باستین، علی. ۱۳۹۷. سنجش و ارزیابی اثرات حکمروایی خوب شهری بر زیست‌پذیری شهرها (مطالعه موردی: شهر بوشهر). نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ۹، شماره ۳۴، صص ۱-۱۸.
- ساسان‌پور، فرزانه؛ موحد، علی؛ لطیفی، امید. ۱۳۹۶. تحلیل قابلیت زیست‌پذیری در مناطق کلان شهری اهواز. فصلنامه مطالعات ساختار و کارکرد شهری، سال ۴، شماره ۱۴، صص ۱۶۱-۱۴۱.
- شمعی، علی؛ ساسان‌پور، فرزانه؛ سلیمانی، محمد؛ احدنژاد روشنی، محسن؛ حیدری، تقی. ۱۳۹۵. تحلیل زیست‌پذیری بافت‌های فرسوده شهری، پژوهش جغرافیای انسانی، بهار ۱۳۹۵، دوره ۴۸، شماره ۴، صص ۷۸۳-۷۹۹.
- صرافی، مظفر. ۱۳۸۱. نظریه‌ای برای ساماندهی اسکان غیررسمی - از حاشیه‌نشینی تا متن شهرنشینی، هفت شهر، سال سوم، شماره ۵.
- علی اکبری، اسماعیل و اکبری، مجید. ۱۳۹۵. مدل‌سازی ساختاری - تفسیری عوامل مؤثر بر زیست‌پذیری کلانشهر تهران، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، بهار ۱۳۹۵، دوره ۲۱، شماره ۱، صص ۱-۳۱.
- علینقی‌پور، مریم، پوررمضان، عیسی، مولایی هشتچین، نصراله. ۱۴۰۰. تعیین زیست‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی پیرامون کلانشهر رشت، مجله توسعه فضاهای پیراشهری، شماره ۵، صص ۳۰-۴۶.
- عیسی لو، علی اصغر و دیگران. ۱۳۹۳. انگاره زیست‌پذیری، رهیافتی نوین جهت ارتقای کیفیت زندگی در جوامع روستایی (مطالعه موردی: شهرستان قم، بخش کهک)، نشریه مسکن محیط و روستا، شماره ۱۴۶، صص ۱۰۷-۱۲۰.
- فروتن، منوچهر؛ صنعتگر کاخکی، مریم؛ رضایی، محمد کاظم. ۱۳۹۲. روش ارزیابی سرزندگی محیطی در مجتمع‌های تجاری و مراکز خرید، پژوهش‌های شهری هفت حصار، دوره ۶ (۲)، صص ۶۵-۷۶.
- قاسمی خوزانی، محمد. ۱۳۸۱. اسکان غیررسمی و بهسازی محله‌های فقیرنشین شهری، تهران، ماهنامه شهرداری ها، شماره ۴۵.

- مهره کش، ریحانه؛ صابری، حمید؛ مومنی، مهدی؛ اذانی، مهری. ۱۳۹۸. تبیین عوامل موثر کالبدی بر میزان زیست-پذیری مناطق شهری، پژوهش‌های جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دوره ۷ (۲): صص ۴۱۱-۴۲۹.
- نجفی، اسماعیلی، قاسمیان، هما، صادقی، علیرضا. ۱۳۹۷. بررسی زیست‌پذیری در فضا های شهری مطالعه موردی بافت قدیم شهر خرم آباد، فصلنامه جغرافیا و ارتباطات انسانی، شماره ۴، صص ۴۱۲-۴۰۱.
- نصیری هنده‌خاله، اسماعیل؛ امیر انتخابی، شهرام؛ حسین زاده، پریسا. ۱۳۹۹. کیفیت منظر سکونتگاه‌های پیراشهری غیررسمی ازدیدگاه ذینفعان، مجله توسعه فضاهای پیراشهری، دوره ۷ (۴): صص ۳۲-۱۷.
- Alexandra, N .2015. **Livability and LEED-ND: The Challenges and Successes of Sustainable Neighborhood Rating Systems.**
- Abdul Aziz, Noraziah.2007. **Linking Urban Form To A Liveable City**, Malaysian Journal of Environmental Management, 8 (2007),pp. 101-122.
- Allen, adriana. 2003. **"Environmental planning and management of the peri-urban interfact: perspective on emerging field**,vol 15,NO1.
- Allison, E. W. and Peters, L., 2011. **Historic Preservation and the Livable City**, Markets, Savannah. (In Persian)
- Andrews,Cliton.J.2001.**Analyzing quality-of-place,Environment and Planning B: Planning and Design**,Volume: 28 (2), pp. 201-217
- Barron, L., Gauntlett, E.2002.**Housing and Sustainable Communities Indicators Project: Stage 1 Report–Model of Social Sustainability**. WACOSS (Western Australia Council of Social Services)
- Benton- Short, L. and Short, J. R.2008. **Cities and Nature**, Rutledge, New York.
- Biwas,R,AYyan,K .2019. **A good governance framework for urban management**. Journal of urban management, No 4 PP 47 - 63
- Cities P.2003. **"A sustainable urban system"**: the long term plan for greater Vancouver, cannada, cities plus
- Douglass, M.2006.**The livability of mega-urban regions in Southeast Asia- Bangkok**, Ho Chi Minh
- Evans, P., (ed.).2002.**Livable Cities? "αα an Struggles fortLivelihood and Sustainability University of California Press Ltd"**: USA, pp.: 2-30.
- Jacobs, A., Appleyard, D .1987. **Toward an Urban Design Manifesto**. Journal of the American Planning Association, Volume 53, pp.112-120.
- Kahn, M.2007.**Green Cities: Urban Growth and the Environment**, Washington D .C. Brookings Institution Press
- LandoloZa, F .2020. **Vlability Assesment**, London, UK.
- Landry, C.2000. **Urban Vitality: A New source of Urban Competitiveness**. Prince Claus fund journal, ARCHIS issue Urban Vitality / Urban Heroes.
- Larice, Michael.2005.**Great Neiborhoods: The Livability and morphology of High density neighborhoods in Urban North America**, Doctor of Philosophy in City and Regional Planning, UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY, Professor Michael SouthworthLau leby jasmine & Hashim, Ahmad Hariza .2010. **Liveability dimensions and attributes: their relative importan the eyes of neighbourhod resid dents**, journal of construchion in developing countries.
- Mahmudi, M .2015. **livable streets: the effects if physical problem's on the quality and livability of Kuala lampur streets**. Cities, No. 43, pp104-114.
- Myers, Dowell.1988. **Building knowledge about quality of life for urban planning**,**Journal of the American Planning Association**, 54 (2019) ,pp.347-358.
- National Association of regional councils .2010. **The livable community's principles and performance outcomes**. Journal of environmental management, Vol.91, No.3, pp. 754-766.
- Newman, P. 1999. **sustainability and cities: extending the metabolism model**, landscape and urban planning.

- Norris, Tyler and M. Pittman .(2000. “**the health community’s movement and the coalition for heal their cities and communities**”, public health reports 115: 118-124.
- Ottawa County Planning Commission. 2004. **Ottawa County Urban Smart Growth, Planning and Grants Department.**
- Pacione, M .2009. **Urban Geography: A Global Perspective.** Third Edition, New York
- Perogordo Madrid, Daniel .2007. **the Silesia mega polis**, European spatial planning.
- Song, Yang.2011. **A livable city study in china: using structural Equation models, thesis submitted in statistics.** department of statistics Uppsala university.
- Tewari, sh. & Beynon, D. 2014. **A measure of livability in multicultural suburbs of Melbourne, International Urban Design**, No.7-9, pp.152-167.
- Timmer Vanessa and nola- Kate S., 2005. “**THE WORLD URBAN FORUM 2006 Vancouver**” working group di. cussion paper internation center for sustainable cities.
- UN.2020. **Indicators of sustainable Development: Guideliness and methodologies**, United Nations, New York, Third Edition, Octobr. 97.
- Vivek Shandas . 2020. **Urban Heat and Livability, Urban Adaptation to Climate Change**, 165:1-4.
- Yu, Tao, Qiping, Shen, Geoffrey, Shi, Qian, Zheng, Helen, Wei, Wang, Ge, Xu, Kexi. 2017. **Evaluating social sustainability of urban housing demolition in Shanghai.** China, Journal of Cleaner Production, pp.26-40.
- Zhang, H. et al. 2011. **Lovable City: Maintaining our Beliefs While Living in a Changing World and Building Towards a Better Society**, Proceedings Real Corp 2011 Tagungsband 18-20 May 2011, Essen, It’s Available at: <http://www.corp.at>

